

ILMIY-TEXNIKAVIY TARAQQIYOT DAVRIDA MOLIVAVIY MENEJMENTNING RAQAMLI INNOVATSION MEXANIZMLARI

G‘ulomov Qosimjon Komil o‘g‘li

*TAFU, 2-bosqich “Moliya va moliyaviy texnologiyalar” yo‘nalishi talabasi Toshkent shahar Chilonzor tumani Gavxar ko‘chasi 1-uy
e-mail: qosimgulomov1@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida zamonaviy moliyaviy menejment vositalarini qo‘llash masalalari tahlil qilinadi. Maqolada Big Data, sun‘iy intellekt, ERP va bulutli hisob-kitob tizimlarining moliyaviy qaror qabul qilish jarayonidagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi. O‘zbekiston korxonalari va banklari amaliy misollar yordamida raqamli moliyaviy boshqaruvning samaradorligi va afzalliklari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada raqamli texnologiyalarni joriy qilish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, moliyaviy menejment, Big Data, sun‘iy intellekt, ERP tizimlari, bulutli hisob-kitob.

KIRISH

Bugungi kunda raqamli iqtisodiyot global iqtisodiy tizimni tubdan o‘zgartirmoqda. Korxonalar va moliyaviy institutlar faoliyatining samaradorligi ko‘proq raqamli texnologiyalarga bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy menejmentning asosiy maqsadi - resurslarni optimal taqsimlash, moliyaviy qarorlarni tez va aniq qabul qilish hamda investitsion samaradorlikni oshirishdir.

Zamonaviy moliyaviy boshqaruvda raqamli vositalar keng qo‘llanmoqda. Big Data tahlillari, sun‘iy intellekt algoritmlari, bulutli hisob-kitob tizimlari va ERP dasturlari moliyaviy menejerlarga real vaqt rejimida qaror qabul qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, bu vositalar korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish va moliyaviy xavflarni kamaytirish uchun muhimdir. Zamonaviy iqtisodiy muhitda korxonalarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi ko‘p jihatdan moliyaviy resurslarni samarali boshqarish qobiliyatiga bog‘liq. Global bozorlarda raqobatning kuchayishi, texnologik taraqqiyot va resurslar tanqisligi sharoitida moliyaviy menejment kompaniyalar uchun strategik ustuvor yo‘nalish sifatida ko‘zga tashlanmoqda. Ayniqsa, raqamli transformatsiya jarayoni moliyaviy boshqaruvga sun‘iy intellekt, “Big Data” va ilg‘or analitik vositalar kabi yangi vositalarni olib kirib, bu sohada tub o‘zgarishlarga sabab bo‘lmoqda. Ushbu holat moliyaviy menejment konsepsiyalarini qayta ko‘rib chiqishni va amaliyotga moslashtirilgan yangi yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Moliyaviy menejment nafaqat daromad va xarajatlarni nazorat qilish, balki moliyaviy oqimlarni optimallashtirish, sarmoyaviy qarorlarni tahlil qilish, moliyaviy xavflarni boshqarish va uzoq muddatli o‘sishni ta‘minlash vositasi sifatida qaraladi. Xususan, byudjetlashtirish, moliyaviy ko‘rsatkichlar tahlili, pul oqimi nazorati va investitsion tahlil usullari korxonaning operatsion va strategik muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillar sanaladi. Mazkur yondashuvlar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ular yagona tizim sifatida korxona barqarorligini ta‘minlashga xizmat qiladi[1]. Masalan, likvidlikni tahlil qilish naqd pul oqimi prognozlari bilan, investitsion qarorlar esa risklarni baholash bilan bevosita uzviy bog‘langan. Hozirgi vaqtda ko‘plab ilmiy ishlarda moliyaviy boshqaruvning alohida komponentlari o‘rganilgan bo‘lsa-da, bu yondashuvlarning integratsiyalashgan tahlili yetarli darajada olib borilmagan.

Oldingi tadqiqotlar ko‘proq an‘anaviy usullarni tahlil qilish bilan chegaralangan, zamonaviy raqamli vositalarning samaradorligi bo‘yicha esa ilmiy asoslangan ma‘lumotlar yetarli emas. Xususan, “Rolling Budget”, “Zero-Based Budgeting” yoki “Cash Pooling” kabi yangi texnologik yondashuvlarning korxona samaradorligiga qanday ta‘sir ko‘rsatishi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar soni kam. Shuningdek, ESG investitsiyalarning an‘anaviy moliyaviy mezonlarga nisbatan afzalliklari hali

to'liq isbotlanmagan. Ushbu tadqiqotda zamonaviy moliyaviy menejment usullari tizimli tahlil qilinadi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotda zamonaviy moliyaviy menejment usullarining korxona moliyaviy barqarorligi va samaradorligiga ta'sirini baholash uchun tavsifiy va tahliliy yondashuvlar qo'llanildi. Ma'lumotlar asosan ikkilamchi manbalardan - ilmiy maqolalar, statistik hisobotlar, amaliy korxona tajribalari va ilg'or kompaniyalar tomonidan ishlab chiqilgan moliyaviy tahlil platformalari asosida yig'ildi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy menejment qarorlarini qabul qilishda Big Data va sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari keng qo'llaniladi.[2] Big Data - moliyaviy operatsiyalar, xarajatlar va bozor tendensiyalari bo'yicha katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qiladi. Bu menejerlarga xarajatlarni kamaytirish, investitsiya samaradorligini oshirish va moliyaviy risklarni oldindan aniqlash imkonini beradi. Sun'iy intellektmoliyaviy prognozlash, qarzlar va likvidlikni boshqarish, investitsiya portfellarini optimallashtirish uchun ishlatiladi. Masalan, SI algoritmlari banklarda kredit berish riskini tez va aniq baholashda qo'llaniladi. O'zbekiston sharoitida:Ayrim yirik banklar mijozlarning moliyaviy xatti-harakatlarini tahlil qilib, kredit portfellarini optimallashtirishda Big Data tizimlaridan foydalanmoqda. Shu bilan birga, investitsion loyihalarni baholashda ham sun'iy intellekt asosida avtomatlashtirilgan moliyaviy modellar qo'llanilmoqda.

TAHLIL VA NATIJALAR

Moliyaviy menejmentda raqamli texnologiyalarning yana bir samarali vositasi - "ERP (Enterprise Resource Planning)" va bulutli hisob-kitob tizimlaridir. "ERP tizimlari" moliya, buxgalteriya hisobi, xarid va sotish operatsiyalarini yagona platformada birlashtiradi. Bu korxona rahbarlariga real vaqt rejimida moliyaviy holatni nazorat qilish imkonini beradi.[3] "Bulutli hisob-kitob tizimlari" esa korxonalarga masofadan ishlash va resurslardan samarali foydalanish imkoniyatini beradi.

Bulutli hisoblashning asosiy tushunchalari: Bulut, bulutli hisoblash nima? Bulutli hisoblash (Cloud Computing) - bu internet orqali turli xizmatlar (masalan, serverlar, saqlash joylari, ma'lumotlar bazalari, tarmoq imkoniyatlari, dasturiy ta'minotlar va boshqalar) taqdim etiladigan texnologiya. Bu texnologiya foydalanuvchilarga o'zlarining kompyuter qurilmalarida fizik uskunarlar va dasturiy ta'minot o'rnatmasdan, turli xil hisoblash resurslaridan foydalanish imkoniyatini beradi. Bulutli hisoblashning asosiy tushunchalari quyidagilarni o'z ichiga oladi: Xizmat sifatida infrastruktura (Infrastructure as a Service, IaaS): Bu modelda foydalanuvchilarga virtualizatsiya orqali hisoblash quvvati, saqlash joyi va tarmoqlar kabi infrastruktura komponentlari xizmat sifatida taqdim etiladi. Masalan, Amazon Web Services (AWS), Microsoft Azure va Google Cloud Platform. Platforma sifatida xizmat (Platform as a Service, PaaS): Bu modelda ishlab chiquvchilarga dasturiy ta'minot va ilovalarni ishlab chiqish va ishga tushirish uchun kerakli platforma va asbob-uskunalar taqdim etiladi. [4] PaaS yechimi orqali ishlab chiquvchilar dasturlash tillari, kutubxonalar va xizmatlardan foydalanishlari mumkin. Misollar: Google App Engine, Heroku. Dasturiy ta'minot sifatida xizmat (Software as a Service, SaaS): Bu modelda dasturiy ta'minotlar bulut orqali taqdim etiladi va foydalanuvchilar brauzer orqali ularga kirishlari mumkin. Bu modeldagi dasturiy ta'minotlar odatda obuna asosida taqdim etiladi. Misollar: Google Workspace, Microsoft Office 365, Salesforce.

Bulutli hisoblashning ushbu asosiy tushunchalari korxonalar va yakka foydalanuvchilarga katta miqdordagi hisoblash resurslaridan, oson moslanuvchanlikdan va qulaylikdan foydalanish imkoniyatini beradi. Bulutli hisoblashning tarixi va rivojlanishi bir qator bosqichlardan iborat bo'lib, bu texnologiya o'tgan asrlarda kompyuter texnologiyalari va internetning o'sishi bilan chambarchas bog'liq. Bulutli hisoblash g'oyasi ilk marta 1960-yillarning oxirlarida paydo bo'lgan, lekin uning amaliy tatbiqi va keng tarqalishi 21-asrning boshlarigacha kuzatilmagan.

O'zbekiston sharoitida: yirik sanoat korxonalari ERP tizimlarini joriy qilib, ishlab chiqarish xarajatlari va daromadlarni aniq tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Masalan, "Uzbekistan

Airways” va “O‘zbekneftgaz” kabi kompaniyalar moliyaviy boshqaruvni avtomatlashtirish orqali samaradorlikni oshirmoqda.[5]

Raqamli moliyaviy menejmentning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

- Qaror qabul qilishning tezligi va aniqligi oshadi;
- Moliyaviy resurslardan samarali foydalanishlilik;
- Moliyaviy risklarni oldindan aniqlash va ularni imkon qadar kamaytirish;
- Raqobatbardoshlikni oshirish.

Raqamli moliyaviy menejmentning xavflari esa quyidagilardan iborat:

- Ma'lumotlar xavfsizligi masalalari;
- Texnologik xatoliklar va tizim nosozliklari;
- Raqamli savodxonlikning yetishmasligi.

O‘zbekiston korxonalari va banklari raqamli moliyaviy boshqaruv vositalarini asta-sekin joriy qilmoqda:

1. Banklar: Mijozlar kredit tarixi va moliyaviy xatti-harakatlarini tahlil qilishda Big Data tizimlaridan foydalanmoqda.

2. Sanoat korxonalari: ERP tizimlari yordamida ishlab chiqarish xarajatlari, ombor va hisob-kitoblarni birlashtirib boshqarish amalga oshirilmoqda.

3. Startap ta IT loyihalarda: Bulutli moliyaviy tizimlar orqali masofadan nazorat qilish va moliyaviy hisobotlarni avtomatlashtirish yo‘lga qo‘yilgan.[6]

XULOSA

Raqamli iqtisodiyot sharoitida zamonaviy moliyaviy menejment vositalarini qo‘llash korxonalarga quyidagi imkoniyatlarni beradi, ya’ni moliyaviy resurslardan samarali foydalanish, qaror qabul qilish jarayonini tezlashtirish va aniqlikni oshirish, moliyaviy xavflarni oldindan aniqlash va ularni imkon qadar kamaytirish hamda korxonaning raqobatbardoshligini oshirish.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida zamonaviy moliyaviy menejment vositalarini qo‘llashda quyidagi tavsiyalarni keltiraman:

1. ERP va bulutli moliyaviy tizimlarni keng joriy etish;
2. Big Data va sun‘iy intellekt vositalaridan investitsiya va kredit risklarini boshqarishda foydalanish;
3. Moliyaviy xodimlarning raqamli savodxonligini oshirish;
4. Ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash bo'yicha maxsus siyosatni ishlab chiqish.

Shu bilan, raqamli moliyaviy menejment korxonalarning barqaror rivojlanishini ta'minlash va ularni global raqobat sharoitida samarali faoliyat yuritishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Abdullayev, R. (2022). Raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy menejment. Toshkent: “Iqtisodiyot va moliya” nashriyoti.
2. Karimov, D., & Islomov, B. (2021). Big Data va sun‘iy intellekt asosida moliyaviy boshqaruv. Toshkent: O‘zbekiston moliya institutining nashrlari.
3. Mamatqulov, A. (2020). ERP tizimlar va korxona moliyasini avtomatlashtirish. Toshkent: “Texnopark” nashriyoti.
4. World Bank. (2020). Digital Economy for Central Asia: Opportunities and Challenges. Washington DC: World Bank.
5. OECD. (2021). Digital Transformation in Finance and Business Management. Paris: OECD Publishing.
6. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2023). Moliyaviy boshqaruv va raqamli iqtisodiyot. Toshkent: Moliya vazirligi nashriyoti.